

КЕМДЭЭНУЛУСКАБИРГИ ДУЗАНЫ ЧЕДИРЕРИ

ДЕПТЕР

Кызыл, 2016

Главное управление МЧС России по Республике Тыва
Памятка "Оказание первой помощи пострадавшим"
на тувинском языке. Авторы перевода: Буянды А.А., Ооржак С.Б.,
Кужугет М.А., Байыр-оол А.П.

БИРГИ ДУЗА – КИЖИНЦ АМЫ-ТЫНЫН ДҮРГЕН КАМГАЛААР ДЭЭН ЭҢ-НЕ БӨДҮҮН ХЕМЧЕГЛЕР-ДИР.
ОЛАРНЫң СОРУЛГАЗЫ – АМЫ-ТЫНГА АЙЫЛДЫГ ЧОРУКТУ ЧАЙ-ЛАДЫП, УЛАШТЫР НАРЫН БАЙДАЛ-ЧЕ ШИЛЧИЙ БЕРБЕЗИН ХАНДЫРАРЫ.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫң 2011 ЧЫЛДЫН НОЯБРЬ 11-ДЕ ҮНГЕН «ХАМААТЫЛарНЫң Ка-
дышын Камгалаарының үндэзиннери» деп 323 дугаарлыг федералдыг хойилузунун, 31-ги
кезээнде көрдүнгени-бile россияда тускай белеткелди эрткен кижи бурузу хай-халап
уезинде кемдээн кижиге бирги дузаны чедирер эргелиг. бир эвес кемдээн кижи өлүп
каар болза, азы баштайгы дуза чедирип турар уеде, сагыштыы-бile эвес, душ бооп хора
чедиртине берген таварылгада, аңа бирги дузаны чедирген кижини кезэмче хойилу-
зунун, административтиг болгаш хамааты хойилуларның «аргажок чугула» деп кезээ
камгалап турар.

РОССИЯНЫң кадыкшыл болгаш социал сайзырал яамызының 2012 чылдын май 4-те үн-
дүргени «Бирги дузаны чедирериниң хемчеглериниң даңзызын база бирги дуза чедирер
ужурулуг байдалдарның даңзызын бадылаар дугайында» 477н дугаарлыг доктаалын езу-
гаар чүгле соңгаарладып болбас 8 байдал база кижиниң амы-тынын камгалаар 11 арга
бар, оларны кижи бурузу билип ап шыдаптар деп айыткан.

Бо дептерден ол бугу хемчеглер-бile таныжып, база хай-халап уезинде чуну кылры-
ның дугайында бугу херек медээлерни шингээдип ап болур силер.

ДОПЧУЗУ

Эге сөс. Медицина эртемнериниң доктору Л.И. Дежурныйның дептерни ажыткан сөстери	9
1. Аараан болгаш кемдәэн улуска бирги дуза чедирериниң баштайғы хемчеглери	10
2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуру- му	15
2.1. Медерел бар-чогун болгаш тыныжын тодарадыр аргалар	15
2.2. Хөректи базарының чуруму	18
2.3. Тынышты катап тургузар аргаларны чорударының чуруму	20
2.4. Тыныш оруунда чыдыпкан өске бүдүмелдерни Геймлихтин аргазы-бile уштуру	22

3. Кемдээшкін алган таварылгада база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедиринин чуруму	26
3.1. Дашкаар хан ағыышкыны болганда, бирги дуза чедирери	26
3.2. Кемдээн кижииниң мага-бодун долузу-бile хынап көөрүнүң чуруму	37
3.3. Баш кемдээн таварылгада бирги дузаны чедирери	40
3.4. Карак болгаш карак хавы кемдээнде, бирги дузаны чедирери	42
3.5. Думчук ханы төгүлгенде, бирги дузаны чедирери	43
3.6. Моюн кемдээнде, бирги дузаны чедирери	45
3.7. Хөрек балыгланып кемдээнде, бирги дузаны чедирери	46
3.8. Ижин балыгланганда, кемдээнде, бирги дузаны чедирери	48
3.9. Хол-бут балыгланганда, кемдээнде, бирги дузаны чедирери	50
3.10. Иммобилизация азы шимчээшкін чок болдурарының хемчеглери	52

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бир дугаар дуза чедиринин чуруму	55
4.1. Эyt-кеш өртөнгөндө бирги дузаны чедирери	55
4.2. Хүн адыпканда, бирги дузаны чедирери	57
4.3. Доңуп үжүй берген таварылгаларда бирги дузаны чедирери	60
4.4. Бүгү-боду доңа берген таварылгаларда бирги дузаны чедирери	62
4.5. Хораннаны бергенде бирги дузаны чедирери	64
4.5.1. Хоралыг будумел аас таварыштыр киргенде бирги дуза	64
4.5.2. Хоралыг будумел тыныш оруу-бile киргенде, бирги дуза	67
4.6. Электри тогунга кемдээнде бирги дузаны чедирери	70
4.7. Хоранныг чылан шапканда бирги дузаны чедирери	73
4.8. Курт-кымысскаяк ызырыпканда, бирги дузаны чедирери	75
4.9. Карак кемдээнде, бирги дузаны чедирери	76
4.10. Моорай берген кижиғе бирги дузаны чедирери	77
4.11.Хенертен чүрек аарыы кире бергенде, бирги дузаны чедирери	78

5. Кемдээн кижиниң мага-бодун эң таарымчалыг байдалга чыттырары	80
6. Кемдээн кижини автомашиинадан азы чедип алры берге черден уштуру	82
7. Кемдээн улусту дажып сөөртур аргалар	84
7.1. Ниити дүрүмнөр	84
7.2. Кемдээшкін алган черден кемдээн улусту чайладыры	85
7.2.1. Кемдээн кижини носилкага (щитке) дажыглаары	86
7.2.2. Кемдээн кижиге ол байдалда бар чүүлдер-бile дажыглаары	87
8. Бирги дуза чедирер аптечкага турар ужурлуг чүүлдер	88
8.1. Бирги дуза чедирер аптечкага (автомобильге) чоруур ужурлуг чүүлдер	88
8.2. Ажылчыннарга бирги дуза чедирер аптечкага турар ужурлуг чүүлдер	90

Бир кижи кемдээнде база соңгаарладып болбас байдалдарда когараан кижиниң амы-тынын, кадыын камгалап алрының бир кол магадылалы – баштайгы дузаны чедирген үези болур. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дузаны, хан агыышкынын соксадыр хемчеглерни ол үеде кемдээн кижиниң чанында турар улус база камгалал албанының ажылдакчылары кылып болур. Олар бирги дуза чедиреринге өөренген болгаш ындыг таварылгаларда хереглээр херекселдер-бile чепсегленген болур ужурлуг. Үйнчангаш бирги дузаны өскелерге чедирип болгу дег кижилерге ажыктыг сумелер үндүрери чугула.

Бо дептер амгы үеде Россияда болгаш чурттар аразында доктааттынган бирги дуза чедирериниң негелделеринге дүүштүр кылдынган. Шупту материалдар Россияның эрге-хойилузунга дүгжуп турар. Номнун чурук дерилгези эки. Чуруктарда янзы-бүрү байдалдарда, кемдээн таварылгаларда бирги дуза чедирериниң аргаларын тодаргай көргүзүп каан.

Дежурный Леонид Игоревич,
Россияның кадык камгалал яамызының «ЦНИИОИЗ» ФГБУ-нун башкарыкчы эртем ажылдакчызы, медицина эртемнериниң доктору

1. Аараан болгаш кемдээн улуска бирги дуза чедирериниң баштайгы хемчеглери

1

Сенээ-даа, кемдээн кижиге-даа кандыгдаа айыл ам чок дээрзин хынап көрүп ал.

Кемдээн кижиниң мага-бодундан үнүп турар суук чүүлдеринден камгаланырыбиле эмчиниң тускай хол-хавын кедип

2

Кемдээн кижиниң медерел бар-чогун хына. Медерели бар болза, 7-ги пунктуну номчуп, улаштыр хемчегден ал (15 дугаар арынны көр)

1. Аараан болгаш кемдээн улуска бирги дуза чедирериниң баштайгы хемчеглери

3

Кемдээн азы аарыг кижи медерелин ышкыныпкан болза, ооң үстүкү тыныш оруктары ажык болурун чедип ал, тынып чыдарының демдектери бар-дыр бе, хына. (16 дугаар арынны көр). Тыныжы бар болза 6-гы пунктуже

4

Тыныжы чок болза (бодуң азы өскелерниң дузазы-бile) дүрген дуза эмчилерин кыйгырт (стационарлыг телефондан – 03, мобильдиг телефондан – 112)

1. Аараан болгаш кемдээн улуска бирги дуза чедирериниң баштайгы хемчеглери

5 30:2

Кемдээн кижиниң хөрээниң кырынга холдарыңын қаътташтыр салгаш, чүрээ катап сога бээр кылдыр хөректиң клетказын базып, ооң тыныжы катап тургустуна бээр кылдыр ассың-бile тыныш кирип (искусственное дыхание), тынгар. (20-21 арыннарны көр). Кемдээн кижиниң аксынче 2 катап киир тынып турар үеде, хөректиң кырындан 30 катап базар.

Бир эвес кемдээн кижи тынып, чүрээ соп чыдар апарган болза (азы бо демдектер эгезинде-ле илереттинген болза), ооң тыныжы дакпыжавас, хос болур эптиг чыдынга чыттырып каг: бир ийинче көрүндүр, чуулбас кылдыр чыттырар.

1. Аараан болгаш кемдээн улуска бирги дуза чедирериниң баштайгы хемчеглери

7

8

Кемдээн кижиниң ниити байдалын ылаптап хынап көр. Эйт-кежинден хан төктүп турар болза, ону доктаат (26-35 дугаарлыг арыннарны көр).

Кемдээн кижиде балыг азы мага-бодунда соңгаарладып болбас нарын байдалдар бар-дыр бе, хына. Бар болза, ол-ла дораан дүрген дузаны чедир (чижелээрge, хөрээн өттүр балыгланган болза, балыг өттүр агаар эртпес кылдыр хөректи долгандыр шарып каг).

Дүрген дуза эмчилерин кыйгырттырын утпа (мурнунда ону чалаваан болза).

1. Аараан болгаш кемдээн улуска бирги дуза чедирериниң баштайгы хемчеглери

9

Кемдээн азы аараан кижиниң кемдээн черлерин, ниити байдалын тодараткаш, ооң мага-бодун эң таарымчалыг чыдынга чыттырып каг (80-81 дугаарлыг арыннарны көр).

10

Дүрген дуза эмчилери азы өске-даа албаның кижилери келгижеге, кемдээн кижиниң байдалын доктаамал хынап, берге байдалдыг кижиге психологутг дузаны чедир.

Дүрген дуза эмчилери чедип кээрge, кемдээн кижини оларга дамчыдып, эмчилерниң айтырыгларынга харыылап, болдунар-ла дузаны чедирерин кызыт.

14

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.1. Медерел бар-чогун болгаш тыныжын тодарадыр аргалар

1

Кемдээн кижиниң медерели бар-чогун хынап аары-бile эктinden туткаш аяар силгип айтыр: «Чүңер канчап барды? Дуза херек бе?»

2

Айттырыгга хамаарыштыр кемдээн кижиниң кандыг-даа харызы, шимчээшкини чок болза – дузалажыр улустан кыйгырып ал.

15

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.1. Медерел бар-чогун болгаш тыныжын тодарадыр аргалар

3

Тыныш оруктарын ажыт. Мону кылышында, бир холуңну берtingен кижиниң хаваанга салгаш, өске холуңнуң ийи салаазы-бile сегел адаандан көдүре тырткаш, башты ойтатып сал. Бодуңнуң чаагыңы, кулааңы ол кижиниң аксынга, думчуунга салып, хөрээн шинчилеп көр.

Тынып турар-дыр бе, дыңнаала. Үндүр тынып турар агаарны чаагың-бile тодарат. Хөрзэ көдүрлүп чыдар-дыр бе, тодарат (10 секунда иштинде).

Немелде тайылбыр: Профессионал эвес кижилерге, хан дамырының согуллары көңгүс билдинмес, оларны куруг черге дүвүредип болур. Үнчангаш амғы үениң сүмези-бile, тыныш оорганнарынга, чүрекке дүрген дуза

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.1. Медерел бар-чогун болгаш тыныжын тодарадыр аргалар

4

Кемдээн кижиниң тыныжы чок болза, кандыг-бир кижиге дүрген дуза машиназын кыйгыртывыт. Үнчан мындыг сөстерни чугаала: «Кижи тынмайн тур. Дүрген дузаны кыйгыртыңар.

чорударда, судал тудуп хынаарынын чорутпайн турар. Хан эргилдезиниң бар-чогун өске демдектерден билип аар. Чижээлээрге, берtingен кижи шимчевестей бергенде база медерели, тыныжы чиде бергенде хан эргилдэзи болбайн турары билдингир.

2. Тыныш оорганнарынга, чурекке дурген дуза чедирериниң чуруму

2.2. Хөректи базарының чуруму

Чүгле кадыг орун азы черге кылыш!

1

Хөректиң ортузунга бир холунун адыжын сал.

2

Холдарыңын кәйтташтыр сал.
Адыштарың-бile базышкыннарны
дорт кыл. Хөректиң ортузу-бile оорга
чүстери дужаашкак турар ужурлуг.
Хөректи базарда оожум, серт кылбайн
чүгле хөрээнниң деңзизи-бile бас. Ол
бодуңун деңзиңниң чартыы-бile базып
турарың ол.
Хөрек клетказынче адыштар-бile
базышкынның ханызы 5-6 сантиметр
чедер ужурлуг. 1 минутада 100 хире

2. Тыныш оорганнарынга, чурекке дурген дуза чедирериниң чуруму

2.2. Хөректи базарының чуруму

Чүгле кадыг орун азы черге кылыш!

3

Эмзирер чаш уругнуң хөрээн ийи салаабиле базар.

Оон улуг назынның уругларның хөрээн
чаңгыс хол-бile базар.

Улуг кижилерге шоочаландыр тудуп
алган ийи холдуң адыштары-бile кылыш.

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.3. Тыныш катап тургузар аргаларны чорударының чуруму

1

Кемдээн кижиниң хаваанга бир адыжыңын салгаш, өске холуңнуң ийи салаазы-бile сегелден көдүрбүшаан, бажын дорт болгаш ойтатыр чыттыр.

2

Кемдээн кижиниң думчуун улуг болгаш айттыр салааларыңың дузазы-бile дүй тут. Аксыңын кемдээн кижиниң аксынчे агаар кирбес кылдыр салгаш (герметизация кылганың ол), 1 секунда иштinde ийи катап үндүр тынышкындан кылывыт (бодуңче киир тынышыт). 1-2 секунда эрттерге-ле кемдээн кижиниң тынышы бар-дыр-бе, хына. Тынып чыдырда хөрөнгө көдүрлүп, чавызап турарын хына.

Немелде [Бо таварылгада, кылымал тынышкын херекселин ажыглаарын тайылбыр: сүмелеп турар. Ону «Аас - херексел - аас» деп база адаар.](#)

[Аптечка же ол кирип турар \(88-92 дугаарлыг арыннарны көр\).](#)

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.3. Тыныш катап тургузар аргаларны чорударының чуруму

3

30:2

Хөректи ийи адыш-бile 30 базыышкыннар биле 2 киир тынышкыннарны арапаштыр кыл. Кашдаа кижи дуза чедирип турар болза, бо чурумну хажыдып болбас.

Чүрек-тыныш реанимациязын кылышын чүгле дараазында таварылгаларда соксадып болур:

- кемдээн кижиде амы-тынның демдектери көстүп келирге;
- эмчиниң дүрген дуза чедирер бригадазы келгенде;
- чүрек-тыныш реанимациязын улаштыр кылыш шинек чок, аргажок шылап турупканда.

**2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң
чуруму**

**2.4. Тыныш оруунда чыдыпкан өске бүдүмелдерни Геймлихтиң
аргазы-бile уштуру**

1

Уругларга болган таварылгада

Демдектери: Берtingен уругнуң тынышы бачыдай бээр. Чугааланып шыдавайн баар. Хенертен эйт-кежи көгерип эгелээр, медерелин оскунуп болур.

Уруглар чамдыкта ойнаарактарының чамдык кезектерин, тооруктарны, конфеталарны бо-ла бүдүнгө киир ажырыпкан болур.

2

Үндиг таварылгаларда бичии уругну өжүнгө доңгайтыр салгаш, адыжың-бile чарын аразынче 5 катап соктагылавыт.

22

**2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң
чуруму**

**2.4. Тыныш оруунда чыдыпкан өске бүдүмелдерни Геймлихтиң
аргазы-бile уштуру**

3

Уулг кижилерге болган таварылгаларда

Кемдээн кижиниң артынга туруп алгаш, ону бурунгаар доңгайты тургус. Адыжыңың таваа-бile 5 катап чарын аразынче дыңзыдыр соктагылавыт. Согуушкун кылган соонда-ла тыныш органының оруунда дуй чыдыпкан бүдү мел үнген-үнмээнин хынап көр.

4

Ол бүдүмел үнмээн болза, дараазында арганы ажыгла: кемдээн кижиниң артындан ийи холуңар-бile ооң хининден өрүледи хөрээн шоочаландыр тудуп күжактап алгаш, хөрээңер-бile күштүг чыыра тыртывыт. Бо арганы 5 катап кылыш.

23

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.4. Тыныш оруунда чыдыпкан ёске бұдұмелдерни Геймлихтиң аргазы-бile уштуру

5

Иштиг (саатыг) болгаш семис кемдээн кижилерни артындан чыыра тыртарты болдунмас.

Мындыг таварылгаларда, кемдээн кижинин ооргазының чарын аразынчे адыш-бile кагар. Артынга туруп алгаш, хөректиң адаа талазын ийи холдуң салааларын шоочаландыр тудуп алгаш, чыыра тыртып, хөрек-бile базыышкыннарны кылыш.

6

30:2

Бир эвес кемдээн кижи медерелин чидирипкен таварылгада, эмчини дүрген дуза чедирер албанын кыйгыртыр. Ол-ла дораан тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирер хемчеглерни кылышп эгеле. Эмчилер келгизе база ол кижи боду тынышп эгелээже чедир, хемчеглерни кылышын уламчыла.

24

2. Тыныш органнарынга, чүрекке дүрген дуза чедирериниң чуруму

2.4. Тыныш оруунда чыдыпкан ёске бұдұмелдерни Геймлихтиң аргазы-бile уштуру

7

Кемдээн кижинин тынышы тургустунган соонда, аңаа эң-не таарымчалыг чыдын бир талазынга быжыг чыдып аары дәэрзин утпа. Шак ынчаар чыдып аарынга дузала. Эмчини дүрген дуза чедирер албаны келгизеге, кемдээн кижинин тынышын доктаамал хыналдага тут.

25

**3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа
соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны
чедириериниң чуруму**

3.1. Дашикар хан агыышкыны болганда, бирги дуза чедириери

1

Сенээ-даа, бертиңген кижиге-даа айылдыг байдал чок дээрзин долгандыр кргеш шынзыгып ал. Кемдээн кижиден аккан суук чүүлден камгаланыры-бile эмчи хол-хавын ажыгла. Бертиңген кижини кемдээшкүн алган черинден үндүр чедип, азы көдү рүп алгаш үндүрүп эккел.

2

Бертиңген кижиниң медерелин хына.

26

**3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа
соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны
чедириериниң чуруму**

3.1. Дашикар хан агыышкыны болганда, бирги дуза чедириери

3

3. Бир эвес бертиңген кижи медерелин оскунмаан болза, дүрген (каш секунд дургузунда) эът-кештен дашикар аккан улуг хан агыышкынын тодарадыры-бile хынап көр.

4

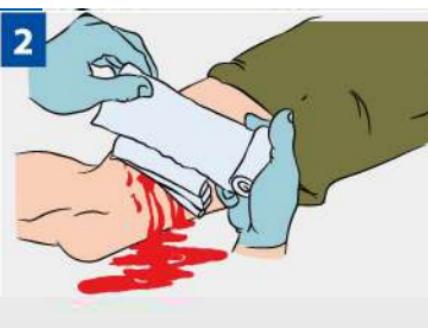

Хан агыышкыны бар болза, ону доктаат.

27

3. Кемдээшкінни алған таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирғи дузаны чедиреринің чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

1 Балығны дүй базып ал.

Пәс-бile дуглай быжыг шарып каг. Эләэн катташтыр салған салфеткалар-бile азы эләэн каш дыгый ораан марлялыг бинт-бile балығны дуглап каг. Кырындан дыңзыдыр шарып каг. Бир звес хан пөстү өдүп турар болза, ооң кырындан эләэн каш кәт салфеткаларны салғаш шарыывыт, ооң кырындан адыжың-бile быжыг базыывыт.

3. Кемдээшкінни алған таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирғи дузаны чедиреринің чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

3

Бир звес дыгый шарыттынган пөс база дорт дүй базыышкын дузалавас болза, азы улуг дамырдан (артериядан) хан аттығып турары билдине берзе (дөңмек, эгинден) дамырны салааң-бile чышпыр бас. Хан ағыышкыны доктаагыжеге дамырны сөөкке чедир салааң азы чудурууң-бile дуглай күштүг чыпшыр бас.

Хан доктаадыр шарығны (тускай жгутту) баглаарынга чедир чыпшыр базып алған дамырың салба. Оон башка катап хан ага берип болур. Шылай берзиңзе, чанында турар кижиини сээн салааларың кырындан базып алырын диле.

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирги дузаны чедириериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

Дамырларны (артерияларны) чыпшыр базар точкалары.

4

1. Саат (уйгу ханы)
2. Эгин артериязы
3. Колдук артериязы
4. Дөңмекте артерия

Хол-бутта дамырлар (артериялар) сөөктер кырында чыдар болгаш аккан ханны доктаадыр базар точка хан аккан черден бедик болур.

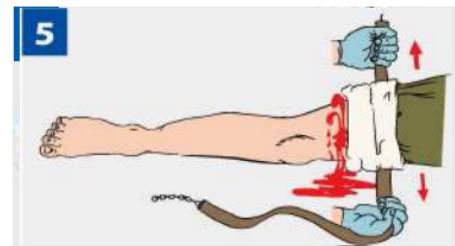
А моюнда базар точка балыгдан куду азы балыгның бодунда тура.

30

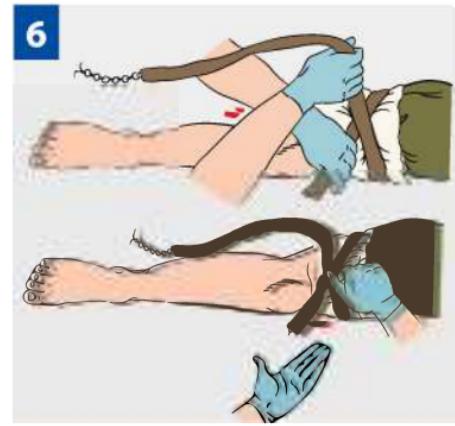
3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирги дузаны чедириериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

5

6

Жгут - тускай резин шарығ - дамырның хан ағыышкынын түр када доктаадыр эң сөөлгү арга!

Хан доктаадыр шарыгны (жгутту) шарывыт азы баглавыт. Ону чымчак пәс кырынга (бертинген кижииниң хевиниң), балыгдан бедик черге азы ооң чоогунга шарыыр.

Дөрт мөчүге (холдарга, буттарга) шарыг баглаарда будунун адаандан шарыгны чорудупкаш, хере тырттывыт. Хан доктаадыр шарыгны тырттыпкаш, балыгдан хан ағыышкыны доктаай бергенин ылавыла.

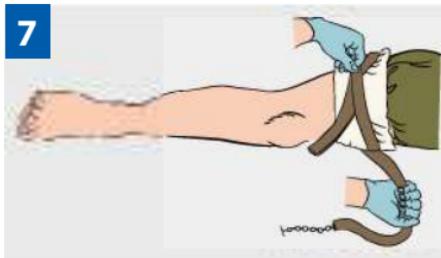
31

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирги дузаны чедириериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

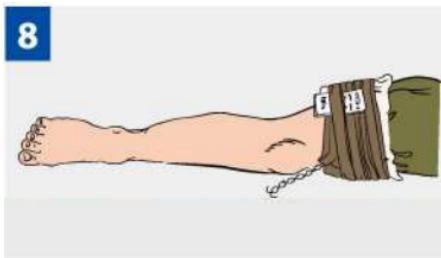
Жгут - тускай резин шарығ - дамырның хан ағыышкынын түр када доктаадыр эң сөөлгү арга!

7

Оон мурнунда долганигның чартырын албышаан, хан доктаадыр шарығның дараазында долганигларын дыңзыг звес кылдыр өрү шары.

8

Шарығның адаанга ай-хұнұн база шарығның тодаргай шагын айыткан саазындан суп каг. Хан доктаадыр шарығны пөс-бile дуглава. Чайын хан доктаадыр шарығны 1 шак тудуп болур, кыжын - 30 минут.

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирги дузаны чедириериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

Шарығның үези эрте берген, эмчи дузазы саадап турар болза, дараазында чүүлдерни кылывыт:

1. Шарығның үстүнден салааларың-бile дамырны чыпшыр тут.
2. Хан доктаадыр шарығны 15 минут дургузунда уштувут.
3. Аргалыг болза холду азы бутту нугувут.
4. Аргалыг болза шарығны ооң мурнунда салып турған чериниң үстүнден шарыывыт.
5. Катап шарырының эң улуг хемчәэли – 15 минут.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедириериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан агыышкынын түр када доктаадыр аргалар

9

Күштүг хан агып турап үеде бутту чұс кезеенден (чижәләэрge, тас багында) болдунар аргазы-бile ыргайтыр тудар. Чұс кезеенге эләэн каш бинтини азы ораап каан хепти азы посту салыпкаш, бутту ыргайтып алыр. Ол-ла байдалга бутту хол-бile ыргайтыр тудуп алгаш, бинт азы холда бар чүүлдер-бile эләэн каш долгандыр шарыптар.

10

Хәй хан чидирген таварылгада кемдээн (берттинген) кижиниң будун өре көдүре аарак чыттырар.

34

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедириериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан агыышкынын түр када доктаадыр аргалар

Тускай хан доктаадыр шарыг чок болза, долгап каан хан доктаадыр шарыгны ажыглаар:

1

Холда бар материалдардан (пес азы аржыылчыгаш) кылган долгап каан хан доктаадыр шарыгны кемдээн холду долгандыр балыгны өрү хеп кырындан азы кеш кырынга пәстү салгаш, шарып каар. Пәстү ийи талазындан илдиргеле болу бәэр кылдыр дүйүп каар. Дүйүг адаанга кәэр кылдыр илдиргеже ыяштан (азы аңаа дәмей чүүлден) суп каг.

35

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3. 1. Дашкаар хан ағыышкынын түр када доктаадыр аргалар

Тускай хан доктаадыр шарыг чок болза, долгап каан хан доктаадыр шарыгны ажыглаар:

2

Үяшты долгап тургаш, шарыгны хан ағыышкыны доктаагыжеге дээр тырттар.

3

Чештинмес кылдыр үяшты быжыглап алыр.

Долгап каан шарыгны хан доктаадыр шарыгның дүрүмү-бile шарыыр.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3. 2. Кемдээн кижинин мага-бодун долузу-бile хынап көөрүнүң чуруму

Кемдээн кижиниң амы-тынынга болгаш кадыынга айыылды тургузуп болур кемдээшкүнни, кандыг-бир чүүлден хорананган болгаш өске-даа байдалдарның демдектерин илередир сорулгалыг хынап, нийти шинчилгени кылыр.

1

Кемдээн кижиниң бажын хынап шинчилээр. Шинчилгени оваарымчалыг болгаш кичээнгейлиг кылышар!

2

Кемдээн кижиниң мойнун хынап, шинчилеп көрүнөр.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3. 2. Кемдээн кижинин мага-бодун долузу-бile хынап көөрү нүн чуруму

3

Кемдээн кижиниң хөрээн болгаш ооргазын онза кичээнгейлиг хынап көөр.

4

Берттинген кижиниң иштин база үттүг-чарынын хынап көөр. Хынап, шинчилеп турар үеде кичээнгейлиг база камныг болуңар!

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3. 2. Кемдээн кижинин мага-бодун долузу-бile хынап көөрү нүн чуруму

5

Кемдээн кижиниң ийи холун хынап көөр.

6

Кемдээн кижиниң буттарын тодаргай хынап көр.
Амы-тынынга болгаш кадыынга айыылдыг кемдээшкүннер болгаш өске-даа байдалдар илереттинзе, бирги дуза чедирериниң хемчеглерин чорудар.

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедиреринің чуруму

3.3. Баш кемдээн таварылгада бирги дузаны чедирери

1

Балыгга арыг пәстү чыпшыр салып шарааш, хан ағыышкынын доктаадыр. Башка соок чүүлден салыр. Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр.

2

Медерелин болгаш тыныжын хынаар.

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедиреринің чуруму

3.3. Баш кемдээн таварылгада бирги дузаны чедирери

3

30:2

Тыныжы соксап, чүрээ сокпайн баар таварылгада организмге дузалажып, дурген дуза чедирер ажылдарны чорудар. Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр. Берттинген кижи боду тынып турар апарғыже дәэр, хан-дамырны ажылдатчып, тыныш органнарынга, чүrekке дурген дуза чедирер. Тыныжы соксап, чүрээ сокпайн барган таварылгада, кемдээн кижи тынгарлып келгіже дәэр, ол ышкаш эмчи дузазы келиринге чедир аңаа баштайғы дузаны чедирип, ажылдарны Кемдээн кижи тына бәэрge ийлендир чыттырап. Дурген дуза чедирер эмчилер чедип келгіже тыныжын доктаамал

4

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3. 4. Карак база карак хавыы кемдээнде бирги дуза

1

Карак база карак хавыы кемдээнде пөстү ийи караанга шарырып (бир эвес ийи караан шарып кагбас болза, кадық караа шимчээрge, бертtingен каракка аарышкылыг болур). Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр.

Кемдээн кижи чүгле дузалакчызындан туттунуп алгаш кылаштаар ужурлуг!

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.5. Думчуктан ханы төгүлгенде баштайгы дуза

1

Думчуктан хан төктүрге, кемдээн кижини олуртуп алгаш, бажын бичии бурунгаар доңгайты тудуп алыр. Думчуктуң танактарын 15-20 минут дүй тудар. Ол үеде кемдээн кижи аксы-бile тынар ужурлуг.

2

Думчукка соок чүүлден салыр (өл аржыыл, хар, дош).

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.5. Думчуктан ханы төгүлгенде баштайғы дуза

3

Кемдээн кижиғе ханыны дүкпүрөр кылдыр сүмелээр (ижинче хан кирер болза кускузу кели берип болур).

4

Бир эвес думчуктан төгүлген хан 15-20 минут дургузунда доктаавас болза, дүрген дуза чедирер эмчилиерни кыйгыртыр.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.6. Моюнга кемдээнде, бирги дузаны чедирери

1

Хан аттығыышкынын дүрген доктаадырыбыле саат дамырын чыпшыр тудар. Дамырдан хан төгүлген үеде балыгны дорт базар.

2

Кемдээн кижиинин моюн хендирбезиниң кемдээнинге каразыг бар болза (бажыбile аңдарылган, орук айыыл-халавы, бир эвес моюн кеззэнде аарышкылыг болза), ону шимчедир апаар таварылгада азы берге черден уштур апарза, мойнундан холдар-бile быжыг тудар.

Дүрген дуза чедирер эмчилиерни кыйгыртыр.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.7. Хөрек балыгланып кемдээнде, бирги дузаны чедирери

1

Демдектери: хөрек хозунуң балыындан көвүктүг хан төктүр база балыг черден агаар кирип турар.

Балыгда өске чүүл чок болза, адыш-бile балыгны агаар кирбес кылдыр чыпшыр базар. Бир эвес балыг өттүр кирген болза, кирген болгаш үнген черлерни дуглаар.

2

Балыгны агаар өтпес материал-бile дуглаар, ажыглаан материалды пөс азы пластыры-бile быжыгlaар.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.7. Хөрек балыгланып кемдээнде, бирги дузаны чедирери

3

Кемдээн кижини чөлөндөр тудуп алыр. Балыынга пөстү, ооң қырындан соок чүүлдү салыр.

4

Балыгда өске чүүлдер бар болза, ону ораап каан бинт, пластырь азы пөс-бile быжыгlaар. Балыгда өске чүүлдерни хөрек болган черге уштуру хоруглуг! Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр.

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедиреринің чуруму

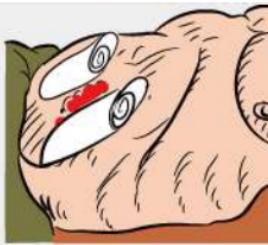
3.8. Ижин балыгланганда, кемдээнде, бирги дузаны чедирери

1

Дашкаар үнүп келген иштики органнарны иштинче дедир сукпас (кадық байдалында дег). Кемдээн кижи чем чип, суг ижип болбас! Суксуну ханар кылдыр ооң эриннерин суг-бile шаптаар.

2

Дашкаар үнүп келген иштики органнарны долгандыр бинт-бile oraар (даштынче унуп келген иштики органнарны камгала).

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиғе бирги дузаны чедиреринің чуруму

3.8. Ижин балыгланганда, кемдээнде, бирги дузаны чедирери

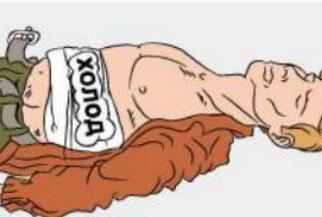
3

Бинт кырындан шарыгны шарып каар. Дашкаарлап уштунган иштики органнарны база бербейн, ижинни бинт-бile шарып каар.

Шарыгның кырындан соок чүүлдү салыр.

4

5

Кемдээн кижини доңуруп болбас. Чылыг чоорган, идик-хеп-бile шуглап алыр. Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр.

3. Кемдээшкінни алған таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирғи дузаны чедиреринің чуруму

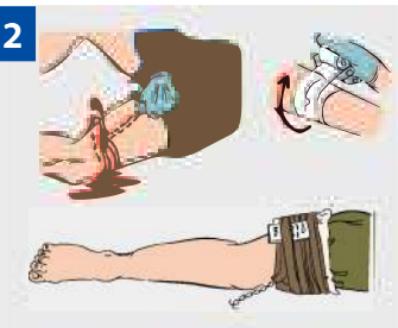
3.9. Хол-бут балыгланганда, кемдәэнде, бирғи дузаны чедирери

1

Силерге база кемдәэн кижиғе айылдығ байдал чок деп унелеп коргеш, кемдээшкін алған кижины чыткан черинден үндүрүп алыр. Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр.

2

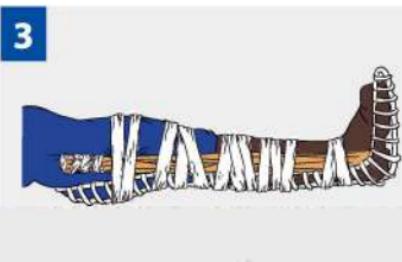

Дашқаар үнген хөй хан ағыышкынын доктаадыр (26-36 арыннарны кор).

3. Кемдээшкінни алған таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирғи дузаны чедиреринің чуруму

3.9. Хол-бут балыгланганда, кемдәэнде, бирғи дузаны чедирери

3

Кемдәэн кижины шимчедип чедирер таварылгада - сөөсктүң сынган черин шимчетпези-бile, чаткышты азы холунда бар чүүлдерни (яш, манза) хеп кырындан шарып алыр.

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.10. Иммобилизация азы шимчәэшкін чок болдурарының хемчеглери

1

Сынган чер кырында база адаанды турар ийи кожа чүстерни шимчетпес.

2

Шимчетпес кылдыр чаткышты азы калбак чинғе чүүлдерни ажыглаар: ыяш, манза, шугум, шывық, шуугай, картон, оон-даа ске. Бар чүүлдерден кылган чаткыштын шиштиг азыгларын база кыдыгларын чымчадыр чазамыктааш, бинт-бile ораар.

Чаткышты шарып каан соонда, бинт азы пластырь-бile быжыглап алыр. Сөөк сынган байдалдарда чаткышты идиқ-хеп кырындан шарыыр.

52

3. Кемдээшкінни алган таварылгаларда база өске-даа соңғаарладып болбас байдалдарда кемдәэн кижиғе бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.10. Иммобилизация азы шимчәэшкін чок болдурарының хемчеглери

3

Ажык сыныктарга чаткышты үнүп келген сөөктер кырынга салбас.

4

Чаткышты (сынык кезээнге эвес) быжыг кылдыр бутту дургаар шарып калыр, ынчалза-даа хан эргилдезинге шаптык болбазы-бile дыка быжыг эвес кылдыр шарыыр. Буттун адаккы кезээ сынганда чаткышты ийи талазындан шарыыр.

53

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

3.10. Иммобилизация азы шимчээшкүн чок болдууарының хемчеглери

5

Бар чүүлдерден кылган чаткыш чок болза, кемдээн бутту кадык бутка чыпшыр бинт-бile шарыыр, а холду-ижинге.

6

Кемдээн кижини донуруп болбас, аңаа чылыг, чигирзиг суксундан хөйнү бээр.

3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.1. Эът-кеш рттенгенде бирги дузаны чедирериниң чуруму

1

Сенээ айыылдыг байдал чок деп шынзыгып ал. Кемдээн кижини тургузувут.

2

Өртенип турар идик-хепти кандыг-бир арга-бile өжур (чижелээрge өрттөнмөс пос-бile кижини шугла).

Дурген дуза чедирер эмчилерни кыйгыртыр.

**3. Кемдээшкүнни алган таварылгаларда база өске-даа
соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны
чедирериниң чуруму**

4.1. Эът-кеш рттенгенде бирги дузаны чедирериниң чуруму

3

Өртенген кешти суг-бile 20 минут соодувут.

4

Суглаңыларга дегбе. Балыгга чыпшынган
өске чүүлдер база идик-хепти адырба.
Ортенген кештин кырындан арыг
шарыгдан салгаш оон кырындан соок
чүүлден салып кал. Хөй сускундан бер.

**4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги
дузаны чедирериниң чуруму**

4.2. Хүн адыпканда бирги дузаны чедирериниң чуруму

1

Хүн адыпканының бир дугаар демдектери
(эът изии бедик, эът-кеш куу, шык, баш
аарыыр, кустурар, баш дээскинер, шаг чок,
медерел чидирер, тыртар, чүрек согуу
бile тыныш дургедээр) кемдээн кижини
сериин агаарлаттынып турар чөржэ эккел
(ажык соңга чаны азы хөлөгеже).

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.2. Хүн адыпканда бирги дузаны чедирериниң чуруму

Эмчилер келгіже дуза кадарын уламчыла

Тыныжы тургустунуп келгенде кемдээн кижини быктынга быжыг чыттыр. Дурген дуза эмчилери келгіже тыныжын доктаамал хынап тур.

2

Тыныш соксал, өкпе-чүрек сокпас апарғанда тыныш оорганнырынга, чурекке дүрген дузаны чедир (15-21дугаар арынарже көр). Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгырт.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.2. Хүн адыпканда бирги дузаны чедирериниң чуруму

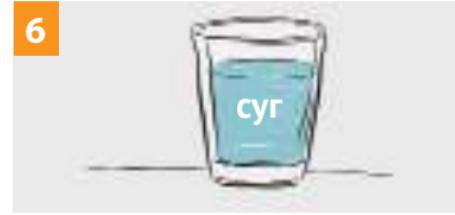
4

Бажынга, мойнунга база ижин дувунун кезээнче соок сугга өттүрген аржылды сал.

5

Тыртып турар болза кемдээшкин албазы- биле кемдээн кижинин бажын, иштин тут.

6

Медерелдиг апаар болза, кемдээн кижиге соок сугдан бер.

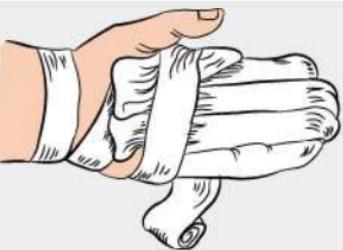
4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.3. Доңуп-ұжүй берген таварылгада бирги дуза чедирери

1

Кемдээн кижини чылыг черже кирип ал.

2

Әйт-кежинин доңа берген кезектерин кылын кылдыр шуглап ал. Әйт-кежинин доңа берген кезектерин чоорту чылдыр. Хан әргилдези тургустунуп келирге-ле мага-боттуң иштinden чылыг боду тыптып келир.

**Доңа берген кезектерни хар-
бile дұrbұp болbas!**

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.3. Доңуп-ұжүй берген таварылгада бирги дуза чедирери

3

Доңган кижини чоорган-бile шугла, аргалыг болза кургаг хептен кедир.

4

Изиг, чигирзиг суксундан хәйнү ижирт. Изиг чем-бile чемгерип кал.

**Спирт холумактығ суксун ижиртири
хоруглуг!**

Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгырт.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.4. Бүгү-боду доңганда бирги дуза чедирери

1

Сенәэ айылдыг байдал чок деп шынзыгып ал, доңган кижини кемдээшкін алган черинден ундуруп ал.

2

Доңган кижини чылыг черже кирип ал азы чоорган-бile шугла, чылыг хептен кедир. Дурген дуза чедирер эмчилерни кыйгырт.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.4. Бүгү-боду доңганда бирги дуза чедирери

3

Доңган кижиге изиг, чигирзиг суксундан хейнү ижирт. Изиг чем-бile чемгерип ал..

Спирт холумактыг суксун ижиртири хоруглуг!

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.5. Хораннаны бергенде бирги дуза чедирери

4.5.1. Хоралыг будумел аас таварыштыр киргенде бирги дузаны чедирери

1

Дурген дуза чедирер эмчилерни кыйгырт. Таварылганың байдалдарын тодарат (эмге хораннанган болза келген эмчиге эмниң хавын көргүс). Бир эвес хораннанган кижи медерелдиг болза, ооң ишти-хырнын арыгла. Өрээл температуралыг сугдан каш стакан иштин ижиртивит. 300-500 мл. сугну ишкен соонда-ла кустуктур салаалар-бile дылдың дозунче бас. Ижин-хырынны чуурда ниитизи-бile 2,5-5 литрден эвээш эвес суг ижер.

Ижин-хырынны чугган суг арыг апаарга чедир чуур.

Медерели чок болза ижин-хырынны чугбас!

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.5. Хораннаны бергенде бирги дуза чедирери

4.5.1. Хоралыг будумел аас таварыштыр киргенде бирги дузаны чедирери

2

Хораннанган кижи медерел чок болза, ооң тыныжын хына.

3

Тыныш соксал, өкпе-чүрек сокпас апарғанда тыныш оорганнырынга, чурекке дүрген дузаны чедир (15-21дугаар арынарже көр). Дүрген дуза чедирер эмчилерни кыйгырт.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.5. Хораннаны бергенде бирги дуза чедирери

4.5.1. Хоралыг будумел аас таварыштыр киргенде бирги дузаны чедирери

4

Тыныжы тургустунуп келгенде (азы тынып турганда) кемдээн кижини быктынга быжыг чыттыр. Дүрген дуза чедирер эмчилиер чедип келгijke чедир тыныжын доктаамал хынап тур.

5

Кемдээн кижини чылыг чоорган база хеп-бile чылыгла.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.5. Хораннаны бергенде бирги дуза чедирери

4.5.2. Хоралыг будумел тыныш оруу-бile киргенде бирги дузаны чедирери:

1

Сенээ-даа, кемдээн кижиге-даа айылдыг байдал чок деп шынзыгып ал, кемдээн кижини айыыл чок черже үндүрүп ал азы соңгаларны ажыт, бажың иштин агаарлат.

Угарлыг газтан хораннанган демдектери: карак аарыыр, кулак алгырар, баш аарыыр, кустураг, медерел чидирер, кеш кызыл-

шокар апаар.

Бажында ажыглап тураг газтан хораннанганда: баш аартаар, баш дээскинер, кулакка шимээн дыңналыр, кустураг, хенертен шынган-сиир сулараар, чүрек согуу дүргедээр, уйгу келир, медерел чидирер, сидиктедир, кеш куурарап (көгерер), тыныштаар, тыртар.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.5. Хораннаны бергенде бирги дузаны чедирери

4.5.2. Хоралыг будумел тыныш оруу-бile киргенде бирги дузаны чедирери:

2

Боду тынып турарын хына.

3

Кемдээн кижинин дириг деп демдектери чок болза, өкпе-чүрээ ажылдагы же азы эмчи келгижеге чедир реанимациядан кыл (15-20 арыннарны көр). Дүрген дуза чедирер эмчилерни чала.

68

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.5. Хораннаны бергенде бирги дузаны чедирери

4.5.2. Хоралыг будумел тыныш оруу-бile киргенде бирги дузаны чедирери:

4

4. Тыныжы тургустунуп келгенде (азы тынып турганда) кемдээн кижини ийлендир быжыглап чыттыр. Дүрген дуза чедирер эмчилер келгijе тыныжын доктаамал хына.

69

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.6. Электри тогунга кемдээнде бирги дузаны чедирери

1

Бодуңу камгала. Аргалыг болза токту дөзүнден өжүр. Когараанче чоокшулаарда бичии-бичии базымнар-бile кылашта.

2

Когараандан токтук дузакты кургаг, ток эрттирбес чүүл-бile (ыяш, чук) ап каавыт. Когараанны хевинден туткаш токтук дузак дээп турар черден 10 метрден эвээш эвес черже азы күштүг токтук дериг-херекселден ырадыр сөөртүп apar.*

* Ук сумелер амыдыралда ажыглап турар токка кемдеткен кижиге хамааржыр.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму
4.6. Электри тогунга кемдээнде бирги дузаны чедирери

3

Боду тынып турарын хына.

4

Кемдээн кижинин дилиг деп демдектери чок болза, өкпе-чүрээ ажылдаагыже азы эмчи келгижеге чедир реанимациядан кыл (15-20 арыннарны көр).

Дүрген дуза чедирер эмчилерни чала

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.6. Электри тогунга кемдээнде бирги дузаны чедирери

5

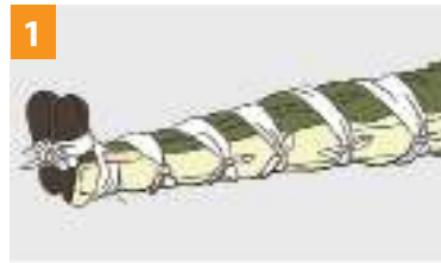

Тыныжы тургустунуп келгенде (азы тынып турганда) кемдээн кижини ийлендир быжыглап чыттыр. Дүрген дуза чедирер эмчилер келгие тыныжын доктаамал хына.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.7. Хоранныг чылан шапканда бир дугаар дуза чедирери

1

Кемдээн бутту шимчетпес, ону өске бутка чыпшыр шары.

1

Холду шапканда – ону ыргайтып алгаш ижинге чыпшыр шары.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.7. Хоранныг чылан шапканда бир дугаар дуза чедирери

2

30:2

Кемдээн кижинин дилиг деп демдектери чок болза, өкпе-чүрээ ажылдаагыже азы эмчи келгижеге чедир реанимациядан кыл (15-20 арыннарны көр).

Дүрген дуза чедирер эмчилерни чала.

3

Тыныжы тургустунуп келгенде (азы тынып турганда) кемдээн кижини ийлендир быжыглап чыттыр. Дүрген дуза чедирер эмчилер келгижеге тыныжын доктаамал хына.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.8. Күрт-кымысскаяк ызырыпканда бирги дузаны чедирери:

1

Күрт-кымысскаяк ызырыпканда шаккан инезин балыгдан уштуп каавыт.

2

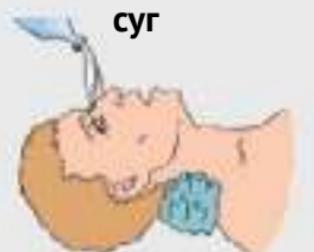

Шактырган черге соок чүүлден сал. Аллергия тыптып келир болза эмчи же баар. Эмчи келгижеге чедир аарыг кижинин байдалын көрүп тур.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.9. Карак кемдээнде бирги дузаны чедирери:

1

Карак химикитig бүдүмелдер-бile
өрттенгенде азы каракче өске чүүлдер
кире бергенде, карак хавынын салаа-
бile оваарымчалыг ажыдып, ону хей
чылыг суг-бile чуур. Чугган суг думчуктан
чулчургайже бадар ужурулуг.

2

Ишик караанга пөстү шары (бир эвес ишик
караан шарыvas болза, кадык караа
шымчээрge когараан караанга аарышкылыг
болур). Дүрген дуза чедирер эмчилирни
чалаар. Кемдээн кижиг чүгле чанында
кижиниң дузазы-бile кылаштаар ужурулуг!

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.10 Мoорай берген кижиге бирги дузаны чедирери

1

Демдектери: куу апаар, кыска үе
дургузунда медерелин чидирер. Мoораан
кижини ийлендир быжыг чыттырар,
галстугун божадыр, хевиниң моюдуруун
чежер, чүвүрүнүң курун божадывыт, идиин
ужул, арыг агаарга тут.

Медерели 3-5 минута дургузунда кирбээн болза, дурген дуза
чедирер эмчилирни чала.

Мoораанының чылдагаанын тодарадыры-бile эмчилигеге ыявыла
шинчиider.

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.11. Хенертен чүрек аарыы кире бергенде, бирги дуза чедирери

Демдектери: «өлуп калыр ирги бе» деп бодалдыг хөрек иштинден солагай холче чидиг аарышкы, чүректиң согуу дүргедээр, тыныштаар.

1

Бир эвес кемдээн кижи медерелдиг болза, арыг агаардан тындыр, кызып турар идикхевин чеш, эптиг кылдыр чыттыр.

Дүрген дуза чедирер эмчилерни чала. поступление свежего воздуха, расстегни тесную одежду, придай удобное положение.

Бир эвес кемдээн кижи медерел чок болза, оон тыныжын хына

4. Соңгаарладып болбас байдалдарда кемдээн кижиге бирги дузаны чедирериниң чуруму

4.11. Хенертен чүрек аарыы кире бергенде, бирги дуза чедирери

2

30:2

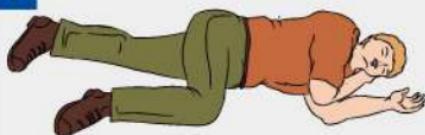
Кемдээн кижинин дыриг деп демдектери чок болза, өкпе-чүрээ ажылдаагыже азы эмчи келгижеге чедир реанимациядан кыл (15-21 арыннарны көр).

Дүрген дуза чедирер эмчилерни чала.

5. Кемдээн кижинин мага-бодун эң таарымчалыг байдалга чыттырары

1

2

Ийлендир быжыглаан туруш.

1. Медерел чокта.
2. Үргүлчу кузуп турда.
3. Ооргазы база ужазы өрттенгенде.

Дискектерин сыйкан буттарын бедидир ооргазынга чыттырары.

1. Ишти-хырны кемдээнде.
2. Хөй хан чидиргенде азы иштики хан агыышкынынче каразып турар үеде.

5. Кемдээн кижинин мага-бодун эң таарымчалыг байдалга чыттырары

3

4

5

Үттүг-чарын сынганын каразып турда.

Ооргазынга чыттыргаш, дискектеринин адаанче дүрүп каан чоорган, хепти салгаш буттарын хере салыр.

Хөрек кемдээнде.

Олуртуп азы өндөйтип алыр.

Хендирбе кемдээнин каразып турганда.

Кадыг дески черге ооргазынга чыттырар.

6. Кемдээн кижини автомашиинадан азы чедип алыры берге черден уштуру

Бир дугаарында боттарыңарга айыыл чок деп шынзыгып алыңар!

Кемдээн кижини кажан уштур УЖУРЛУГУЛ:

- Автомашинада бензин чыды күштелгенде.
- Автомашина ышталы бергенде азы оон қыва бээр демдектери барда.
- Аар кемдээшкиннег байдалда азы автомашина иштинге дуза чедиртимес үеде.
- Агаар бойдустун байдалы-бile (соок, чынныр арга чокта) автомашина иштинге кемдээн кижини арттырып болбас үеде.

6. Кемдээн кижини автомашиинадан азы чедип алыры берге черден уштуру

1

**Мойнун хол-бile быжыглаваан байдалда
уштуру**

- Чүвүрүнүң курундан тудуп алгаш, кемдээн кижиниң ооргазын бодунче көрүндүр тудуп ал.
- Колдуундан көдүрүп алгаш, кемдээн кижини бир эктиндөн тудуп ал.
- Кемдээн кижини уштуру ал.

2

Мойнун хол-бile быжыглап алгаш уштуру

- Үстүнде айыттынган аргаларны ажыгла.
- Кемдээн кижиниң шенээнчө чоок холун биле оон сегелин быжыдыр туткаш, оон бажын хорээнчө чыпшыр тут.

Кемдээн кижини уштуру ал. Когараанны автомобильден уштуру алгаш, айыыл чок черже эккеп ал.

7. Кемдээн улусту дажып сөөртур аргалар

7.1. Нийти дурумнэр.

Мойнунуң хендирбе кезээ кемдээнин каразып турар үеде – бажы биле кады мойнун шимчепес.

Чаданы (транспорт иштинче киирерде) өрү үнерде бажын мурнунче тудуп алыр.

Чаданы (транспортан үнерде) куду бадарда кемдээн кижиниң буттарын мурнунче тудуп алыр.

Хөй хан төгүлген үеде шимчедирде буттарын бажындан бедик тудар.

Кемдээн кижини чедип алгаш мурнунда чоруур кижи оруун көрүп, шаптараазыннар бар болза артында кылаштап олурар кижиге дамчыдар.

Кемдээн кижиниң артындан тудуп алган кижи ооң байдалын хынап көрүп: «Тур! Кузуп тур!» азы «Тур! Медерелин чидирип тур!» - деп дынчнадыр.

7. Кемдээн улусту дажып сөөртур аргалар

7.2. Кемдээшкін алган черинден кемдээн улусту чайладыры

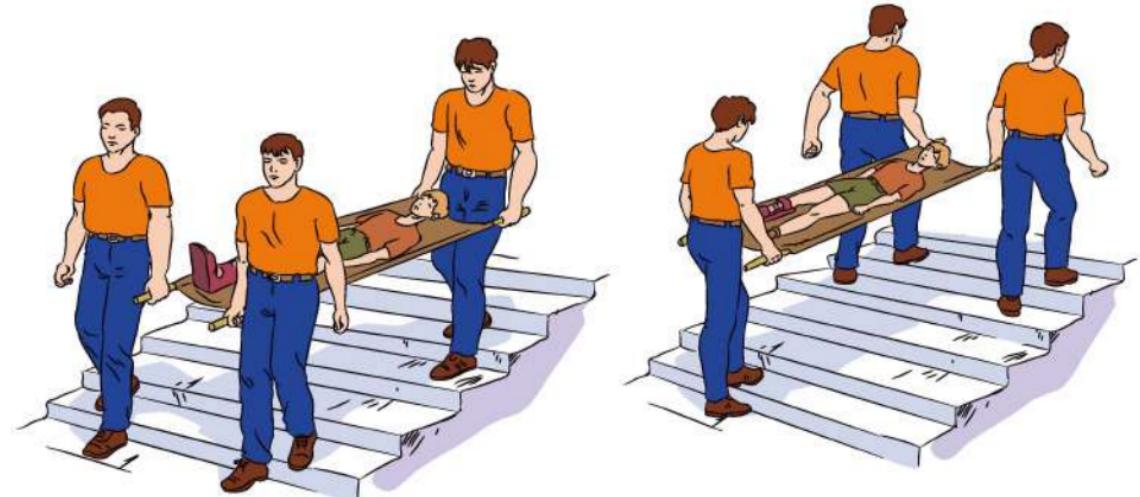

Кемдээн кижини көдүрүп алгаш, ол чайганмас кылдыр, кодургеннер кылаштаарда оң-солагай буттарын чангыс-аай кылдыр базып болбас

7. Кемдээн улусту дажып сөөртур аргалар

7.2. Кемдээшкін алган черинден кемдээн улусту чайладыры

7.2.1. Когараанны щитке дажыры

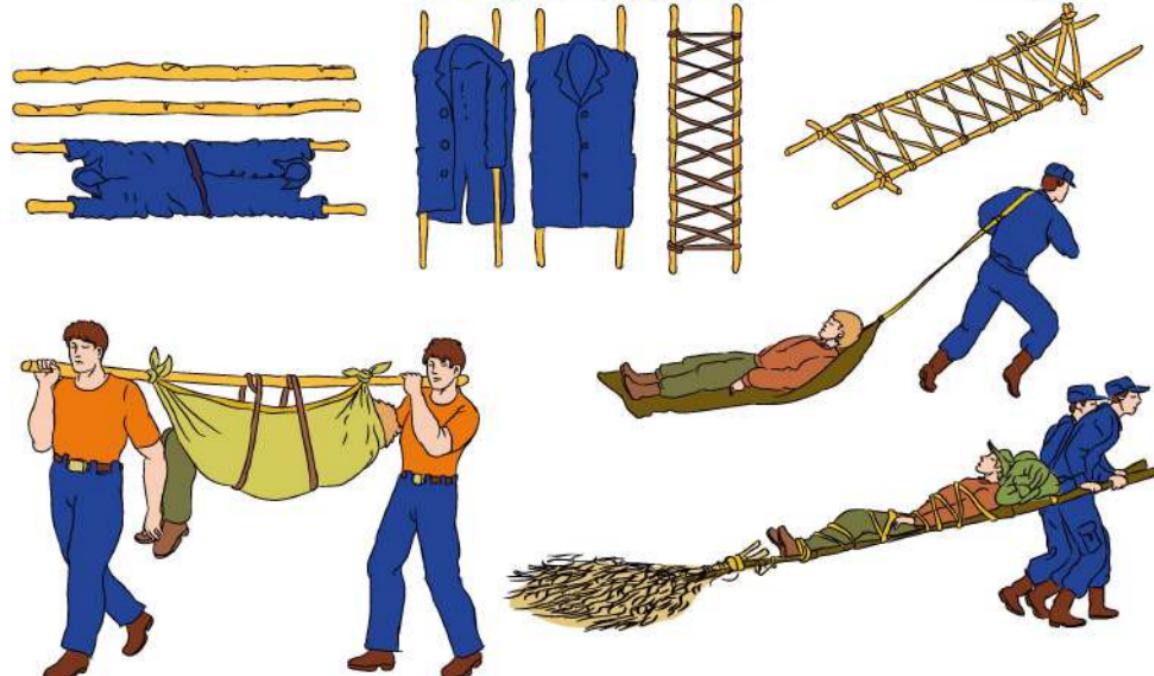
Кемдээн кижини көдүруп алгаш, ол чайғанмас кылдыр, кылаштаарда оң-солагай буттарны чанғыс-аай кылдыр базып болбас

Щит чок болза өске тааржыр эт-херекселди ажыгла – манза, эжик, фанера (хаак, чоорган, сандай).

7. Кемдээн улусту дажып сөөртур аргалар

7.2. Кемдээшкін алган черинден кемдээн улусту чайладыры

7.2.2. Кемдээн кижини бар чүүлөр-бile дажыглаары

8. Бирги дуза чедирерде аптечканың тургузуу

8.1. Бирги дуза чедирерде автомобиль аптечказының тургузуу

1. Түр када хан агышкынын доктаадыр база балыглар шарыыр чүүлдер:

- 1.1. Хан агышкынын доктаадыр шарыг (жгут) – 1 шт.
- 1.2. Тускай арыглаашкын эртпээн марлялыг эмчи бинтизи: 5м*5см – 2 шт.
- 1.3. Тускай арыглаашкын эртпээн марлялыг эмчи бинтизи: 5м*10см – 2 шт.
- 1.4. Тускай арыглаашкын эртпээн марлялыг эмчи бинтизи: 7м*14см – 1 шт.
- 1.5. Тускай арыглаан марлялыг эмчи бинтизи: 5м*7см – 2 шт.
- 1.6. Тускай арыглаан марлялыг эмчи бинтизи: 5м*10см – 2 шт.
- 1.7. Тускай арыглаан марлялыг эмчи бинтизи: 7м*14см – 1 шт.
- 1.8. Тускай арыглаан эде шарыыр хап – 1 шт.
- 1.9. Тускай арыглаан марлялыг эмчи саазыны 16*14 см № 10 – 1 хаптан эвээш эвес
- 1.10. Бактериаларга удур лейкопластырь 4 см * 10 см – 2 шт. эвээш эвес
- 1.11. Бактериаларга удур лейкопластырь 1,9 см * 7,2 см – 10 шт. эвээш эвес
- 1.12. Ораап каан лейкопластырь 1 см * 250 см – 1 шт. эвээш эвес.

8. Бирги дуза чедирерде аптечканың тургузуу

8.1. Бирги дуза чедирерде автомобиль аптечказының тургузуу

2. Окпе-чурек сокпас аппарганда организмни реанимация эттирир чүүлдер:

- 2.1. «Аас - херексел - аас» деп кылымал тыныш кылышынга ажыктыг эт-херексел – 1 шт.

3. Оон-даа ёске чуулдер:

- 3.1. Хачы – 1 шт.
- 3.2. Эмчи хол-хавы (М хемчээлинден бичии эвес) – 1 эжеш.
- 3.3. Бир дугаар дуза чедирерде автомобиль аптечказынын сүмези – 1 шт.
- 3.4. Футляр – 1 шт.

8. Бир дугаар дуза чедирерде аптечканың тургузуу

8.2. Ажылчыннарга бир дугаар дуза чедирерде аптечканың тургузуу

1. Түр када хан агышкынын доктаадыр база балыглар шарыыр чүүлдер:

- 1.1. Хан агышкынын доктаадыр шарыг – 5 м * 5 см - 1 шт.
- 1.2. Тускай арыглаашкын эртпээн марлялыг эмчи бинтизи: 5м*5см – 1 шт.
- 1.3. Тускай арыглаашкын эртпээн марлялыг эмчи бинтизи: 5м*10см – 2 шт.
- 1.4. Тускай арыглаашкын эртпээн марлялыг эмчи бинтизи: 7м*14см – 1 шт.
- 1.5. Тускай арыглаан марлялыг эмчи бинтизи: 5м*7см – 1 шт.
- 1.6. Тускай арыглаан марлялыг эмчи бинтизи: 5м*10см – 2 шт.
- 1.7. Тускай арыглаан марлялыг эмчи бинтизи: 7м*14см – 2 шт.
- 1.8. Тускай арыглаан эде шарыыр эмчи хавы (хууда, чуу-даа эртпес хапта) – 1 шт.
- 1.9. Тускай арыглаан марлялыг эмчи саазыны 16*14 см № 10 – 1 хаптан эвээш эвс
- 1.10. Бактериаларга удур лейкопластырь 4 см * 10 см – 2 шт. эвээш эвс
- 1.11. Бактериаларга удур лейкопластырь 1,9 см * 7,2 см – 10 шт. эвээш эвс
- 1.12. Ораап каан лейкопластырь 1 см * 250 см – 1 шт. эвээш эвс.

8. Бир дугаар дуза чедирерде аптечканың тургузуу

8.2. Ажылчыннарга бир дугаар дуза чедирерде аптечканың тургузуу

2. Өкпе-чүрек сокпас аппарганда организмни реабилитациялаар чүүлдер:

- 2.1. «Аас - херексел - аас» деп кылымал тыныш кылышынга ажыктыг эт-херексел азы өкпе-чүректи кылымал арга-бile агаар хандырар «Аас-маска» деп карман масказы – 1 шт.

3. Оон-даа ёске чуулдер:

- 3.1. Шарыг кезер хачы – 1 шт.
- 3.2. Ирин ыштырын болдурбас тускай арыглаан спирттег пөс материал холумактыг саазын 12,5 *11,0 см – 5 шт.
- 3.3. Тускай арыглаашкын эртпээн көрүлде кылыш эмчи хол-хавы (М хемчээлинден бичии эвес) – 2 эжеш.
- 3.4. Тускай арыглаан 3 каыт ораап каан пөс эвес материалдан кылган резиннерлиг азы шарыыр шидишиккнерлиг маска – 2 шт.
- 3.5. Изиг-соок өттүрбес камгалал шывыы 160*210 см – 1 шт. эвээш эвс.

8. Бир дугаар дуза чедирерде аптечканың тургузуу

8.2. Ажылчыннарга бир дугаар дуза чедирерде аптечканың тургузуу

4. Оон-даа ёске чүүлдер:

- 4.1. Демир спиральдыг кызар-өөктер 38 мм – 1 шт. эвээш эвес
- 4.2. Ажылчыннарга бир дугаар дуза чедирер аптечканын чүүлдерин канчаар ажыглаарын чуруктар-билие айыткан эмчинин томуйлаан сумези – 1 шт.
- 4.3. Санитарлыг сумка азы футляр – 1 шт.
- 4.4. А7 форматтыг ора тыртар бижилге блокноду – 1 шт. эвээш эвес
- 4.5. Демир-үжүк (авторучка) – 1 шт.